

**ЧЕШКИТЕ УЧИТЕЛИ В ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ
И ТЕХНИЯТ ПРИНОС ЗА УЧЕБНОТО ДЕЛО
СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО**

Павел Земан
Масариков университет, Бърно

**CZECH TEACHERS IN EASTERN RUMELIA
AND THEIR CONTRIBUTIONS
TO EDUCATION AFTER BULGARIAN INDEPENDENCE**

Pavel Zeman
Masaryk University in Brno

The Impact of the Czech intelligentsia on the Bulgarian society after 1878 has always been appreciated. In my paper I want to demonstrate the importance of this influence on the work of the Czech teachers in Eastern-Rumelian grammar schools in the period 1878 – 1885.

Key words: czech, teachers, eastern-rumelia, grammar school

Чешко-българските взаимоотношения бележат най-голям разцвет след Освобождението през 1878 г., когато в Княжество България и Източна Румелия пристигат и работят голям брой чехи. Те могат да бъдат разделени на четири основни групи според професията им. Очевидно най-значима е групата на учителите, юристите, архитектите, инженерите и художниците, иначе казано интелигенцията. Чешките индустриалци и предприемачи също търсят възможности на новия пазар. С тях често идват работници за производството. Последната група представляват десетки занаятчии (виж Юбилеен алманах 1929: 11), за които към момента е известно много малко¹.

Именно в първата група – интелигенцията, са имената на най-известните и най-значимите чешки културни дейци от този период,

¹ И все пак от книгата на Виктор Пасков *Балада за Георг Хених* (1987 г.) е известно истинското лице на чешкия майстор на цигулки.

работещи в новата българска държава. Към тях естествено се включват историкът, смятан за основател на просветното дело в България – Константин Иречек², братята археолози Карел и Херменегилд Шкорпил, художниците Иван Мърквичка³ и Ярослав Вешин⁴, ботаникът Вацлав Стрибърни⁵, юристите Рудолф Турн-Таксис⁶ и Антонин Бернкопф,⁷ предприемачите братя Прошек,⁸ архитектите Йозеф Шнитер⁹ и Либор Байер¹⁰ и много други.

² Константин Иречек (1854 – 1918) още като млад се занимава с изследване на историята на южните славяни. На 22-годишна възраст издава *История на България* (*Dějiny bulharského národa*, 1876). През 1879 г. постъпва на служба в Княжество България и става министър на народното просвещение (1881 – 1882). По време на престоя си на Балканите не се отдава само на политическа дейност, но също така прави научни изследвания, които използва в много свои доклади и обемни монографии (*Пътувания по България*, 1888; *Княжество България*, 1891). След завръщането си в Чехия работи от 1884 до 1893 г. като редовен професор в университета в Прага и през 1893 г. е назначен за професор в университета във Виена.

³ Повече информация за братята Шкорпил и Иван Мърквичка виж в края на доклада.

⁴ Ярослав Вешин (1860 – 1915) учи в Художествената академия в Прага и в Мюнхен, в България пристига през 1897 г. като преподавател в Рисувалното училище в София. Един от създателите на българската школа по изобразително изкуство в края на XIX и началото на XX век. Твори предимно в областта на битовата живопис и по-късно, когато става военен художник в Министерството на войната, изобразява известни сцени от Балканската война.

⁵ Вацлав Стрибърни (1853 – 1933) пристига в България през 1882 г. като учител в още неотвореното Земеделско училище в Садово, където работи до 1920 г. Има съществен принос в изучаването на българската флора и няколко ендемични вида са наречени на негово име.

⁶ Рудолф Турн-Таксис (1833 – 1904) е от потомствен аристократичен род, същевременно е чешки патриот. В Източна Румелия работи от 1880 г. като генерален прокурор във Върховния съд в Пловдив. Със своята дейност допринася за тогавашната правна система. В Чехия се връща през 1892 г.

⁷ Антонин Бернкопф (1835 – 1905) работи от 1881 г. като прокурор в Стара Загора, през 1893 г. е назначен за генерален прокурор в Пловдив.

⁸ Иржи (Георги) Прошек (1847 – 1905) работи в България още преди Освобождението като инженер на железопътната линия до Цариград. През 1878 г. става градски архитект в София. Заедно с брат си Богдан (Теодор) Прошек (1858 – 1905) основава през 1879 г. първата печатница в София и през 1884 г. пивоварна фабриката „Прошек“. В България действат като архитекти също братовчедите им – Вацлав (1860 – 1913) и Йозеф Прошек (1861 – 1928).

⁹ Йозеф Шнитер (1852 – 1914) пристига в България като доброволец заедно с руската армия през 1877 г. Като архитект работи и става известен преди всичко в Пловдив и околността му. През 1888 – 1892 г. изработва регулационен план на

Понеже няма преки архивни извори, не може да се посочи точно колко чехи са работили в България през 80-те и 90-те години на XIX век. Обикновено се приема, че става въпрос за стотици или няколко хиляди работници. Независимо от това приносът на чешките имигранти в различните области е толкова значим, че често се използват определенията „чешка културна инвазия“ (виж Пенчев 2009) или „цивилизаторска роля“¹¹ на чехите в България.

В доклада се обръща внимание на групата чешки учители, работили в гимназиите в Източна Румелия от 1878 до 1885 г., т.е. до Съединението. През този период там съществуват четири гимназии – две мъжки в Пловдив и в Сливен и две девически в Пловдив и в Стара Загора. Информацията и данните в това изследване са извлечени преди всичко от годишните отчети и юбилейните сборници на съответните училища, училищните хроники, спомените и кореспонденцията на учителите, както и от други архивни материали¹².

Целта на настоящия доклад е да даде отговор на няколко въпроса: Колко точно учители са работили в Източна Румелия? Защо са дошли? Колко време са преподавали тук? Каква е била тяхната дейност? Какъв е бил приносът на работата им?

Източна Румелия, която е обособена през 1878 г. с решение на Великите сили на Берлинския конгрес, е автономна област под управлението на Османската империя. Освен българския, официални езици са също турският и гръцкият език; по този начин Великите сили демонстрират, че смятат областта за многонародностна, каквато е наистина. Освен българи тук живеят турци (мохамедани), гърци, цигани (тогава така наричани), евреи и арменци (Стателова 1983: 13 – 51). Въпреки това може да се каже, че в управлението и в обществения живот преобладава българският елемент. Областта формално изчезва

Пловдив, първия по рода си в България. Приема българско поданичество и умира в Пловдив.

¹⁰ Либор Байер работи в България още преди Освобождението върху железопътната линия в Тракия. След 1878 г. става градски архитект в Стара Загора, длъжността изпълнява най-вероятно до 1884 г. Прославя се с изготвянето на урбанистичния план на Стара Загора и Казанлък.

¹¹ Това определение е използвано от В. Тодоров в сборника под заглавието: „Чехи в България – История и типология на една цивилизаторска роля“. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1995, 1996, 1999 г.

¹² Преди всичко от Централния държавен архив, в Историческия архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и от областните архиви в Пловдив, Сливен и Стара Загора.

през 1885 г. при Съединението с Княжество България и официално – през 1908 г. с обявяването на независимостта на България.

Учебното дело в Източна Румелия, подобно на другите сфери на обществения живот, започва да се изгражда, а спокойната политическа обстановка спомага за развитието му. Докато в Княжество България до 1885 г. се изреждат десет министри на просветата, в Източна Румелия управляват само двама – Йоаким Груев¹³ и Константин Величков¹⁴ (Симеонов 1977: 82 – 86).

Учебното дело се ръководи от Дирекцията на народното просвещение. По онова време това е названието на Министерството на образованието. Основата на образователната система в Източна Румелия са началните училища, които в областта са повече от 1600 на брой. Обучението е задължително за момчетата и момичетата от 7 до 13 години. Ето защо броят на училищата бързо нараства. Възникват не само български, но и голям брой турски, гръцки, еврейски и арменски основни училища (Ванков 1905: 438 – 441). Много осезаема се оказва липсата на подходящи учители, сгради и учебници.

Най-високата степен на тогавашната образователна система представляват гимназиите. Областните мъжки гимназии в Пловдив и в Сливен са отворени през 1878 г. и продължават предосвобожденската традиция. Съществуването им, също както и на други училища, е свързано с редица проблеми – недостиг на квалифицирани преподаватели, неудобни сгради и липса на учебници; не са определени учебни програми, така че обучението зависи от решението и подготовката на учителя. За разлика от останалите видове училища работата на гимназиите е изцяло финансирана от правителството на Източна Румелия. Обучението трае седем години и от пети клас се дели на класическа и реална част (История на образованието 1982: 16). Учениците са приемани без значение от вероизповеданието им. Във всеки клас може да има най-много 50 ученици, при по-голям брой е необходимо отварянето на нова паралелка. В рамките на седем години значително нараства броят на учащите се в гимназиите. Докато през учебната

¹³ Йоаким Груев (1828 – 1912) е просветител и педагог, роден в Копривщица. Преди Освобождението преподава дълго време в основните училища в Копривщица и в Пловдив. От 1879 – 1884 г. ръководи Дирекцията на народното просвещение в Източна Румелия. Автор е на редица учебници.

¹⁴ Константин Величков (1855 – 1907) участва в Априлското въстание и е осъден на смърт, но в крайна сметка е освободен. След Освобождението е представител на Народната партия в Областното събрание на Източна Румелия. От 1884 до 1885 г. е директор на народното просвещение. След Съединението се премества в София и става един от водачите на Народната партия, няколко пъти е министър. Известен е преди всичко като писател и драматург.

1878/1879 година в двете гимназии учат 268 души, през 1884/1885 г. те са вече 1129 (Ванков 1905: 448). Обучавани са и ученици на възраст над 20 години, позволено им е да наваксат пропуските в образованието си. Нарастването на броя на учениците обаче изисква увеличение на броя на учителите. Поради недостиг на квалифицирани местни преподаватели са приемани също чужденци, най-често чехи (Симеонов 1977: 93 – 94).

Областните девически гимназии в Пловдив и в Стара Загора са отворени на 1 септември 1881 г., когато са тържествено представени и осветени новите сгради на училищата. Гимназиите имат за задача да дадат на девойките общо образование с оглед на подготовката им като бъдещи майки, домакини и учителки. В тях обучението е разпределено в 6 класа, т.е. с един клас по-малко, отколкото в мъжките гимназии (Симеонов 1977: 95). Освен това тук намират възможност за реализация и учители чужденци. Броят на ученичките, които посещават двете девически гимназии, е значително по-нисък, отколкото на учениците. През 1881 г. се записват 235 момичета и до 1885 г. техният брой достига 379 (Ванков 1905: 441).

В образователната система се включват също и земеделските училища. Първото е открито през 1883 г. в Садово. В неговата история се вписват и имената на чешките учители Вацлав Стрибърни, смятан за един от основателите на българската ботаника, Игнац Буриан¹⁵ и Франц Хитил¹⁶.

Дейността на чешките учители в гимназиите в Източна Румелия най-добре илюстрира техния реален брой. Според данните, които събрах, в Източна Румелия от 1878 до 1885 г. са работили в гимназиите общо 16 учители и 2 учителки, родом от Чехия. Този брой според мен е доста голям, но по-интересно е друго число. Когато сравних всички учители в гимназиите от всяка година по националности, оказа се, че чешките учители представляват средно една четвърт от учителския състав, по-точно 24 процента от всички учители. Така те стават най-голямата група учители чужденци, най-често в Пловдив, като значителна част от тях е работила в Сливен.

По-точен преглед дават двете таблици, в които е събрана информацията за всичките четири гимназии в Източна Румелия.

¹⁵ Игнац Буриан преподава химия, минералогия, земеделие и технология през 1883 – 1885 г. в Земеделското училище в Садово. След това заминава за Чехия.

¹⁶ Франц Хитил (1846 – 1899) започва учителската си професия в Русе. В Садово пристига през 1890 г., работи тук четири години и преподава практическо земеделие. След това учителства в Шумен и отново в Русе.

Таблица 1. Учители в гимназиите по националности¹⁷

	българи	чехи	французи	руснаци	италианци	румънци	неизвестна националност
1879/1880 ¹⁸	11	1 ¹⁹	2	1			
1880/1881 ²⁰	10	5 ²¹	2	3			
1881/1882 ²²	33	14 ²³	4	2	1		1
1882/1883 ²⁴	39	17 ²⁵	4	3	2	1	1
1883/1884 ²⁶	34	15 ²⁷	4	2	1	1	2

¹⁷ Някои от учителите преподават в две гимназии (мъжката и девическата в Пловдив) и затова са отбелязани два пъти. Голямото увеличаване на учителите през 1881 г. е свързано с откриването на девическите гимназии.

¹⁸ Първъ годишен отчет на областна реална гимназия в Пловдив за учебната година 1881 – 1882. Пловдив, 1882, с. 23; Юбилеен сборник на Сливенската мъжка гимназия „Добри Чинтулов“. София, 1934, с. 20, 54.

¹⁹ Я. Вагнер в Пловдивската мъжка гимназия.

²⁰ Първъ годишен отчет на областна реална гимназия в Пловдив за учебната година 1881 – 1882. Пловдив, 1882, с. 23 – 24; Юбилеен сборник на Сливенската мъжка гимназия „Добри Чинтулов“. София, 1934, с. 20.

²¹ Л. Лукаш, Х. Шкорпил и В. Добруски в Пловдивската мъжка гимназия и Й. Круиз и А. Шоурек в Сливенската мъжка гимназия.

²² Първъ годишен отчет на областна реална гимназия в Пловдив за учебната година 1881 – 1882. Пловдив, 1882, с. 24 – 26; Регионален държавен архив в Сливен, фонд 93К, опис 1, а.е. 36, ф. 42 – 43; Първъ годишен отчет на областна девическа гимназия в Пловдив за учебната година 1882–1883. Пловдив, 1883, с. 25; Регионален държавен архив в Стара Загора, фонд 98К, опис 3, а.е. 1, ф. 11.

²³ А. Шоурек, Л. Лукаш, В. Добруски, Я. Мърквичка и Я. Херейк в Пловдивската мъжка гимназия, Х. Шкорпил, Т. Монин и И. Кадлец на Сливенската мъжка гимназия, Ф. Сенлерова-Шоурекова, Л. Лукаш, Я. Мърквичка и Й. Турн-Таксис в Пловдивската девическа гимназия и Й. Круиз и Й. Жир в Старозагорската девическа гимназия.

²⁴ Вторий годишен отчет на областна реална гимназия в Пловдив за учебната година 1882 – 1883. Пловдив, 1883, с. 38 – 40; Регионален държавен архив в Сливен, фонд 93К, опис 1, а.е. 36, ф. 55 – 56; Първъ годишен отчет на областна девическа гимназия в Пловдив за учебната година 1882–1883. Пловдив, 1883, с. 25 – 29; Регионален държавен архив в Стара Загора, фонд 98К, опис 3, а.е. 1, ф. 12.

²⁵ Л. Лукаш, А. Шоурек, В. Добруски, Я. Херейк, Я. Мърквичка и К. Шкорпил в Пловдивската мъжка гимназия, Х. Шкорпил, Т. Монин, В. Шак и И. Кадлец на Сливенската мъжка гимназия, Ф. Сенлерова-Шоурекова, Л. Лукаш, Я. Мърквичка, В. Добруски, А. Шоурек и К. Шкорпил в Пловдивската девическа гимназия и Й. Жир в Старозагорската девическа гимназия.

²⁶ Третий годишен отчет на областна реална гимназия в Пловдив за учебната година 1883 – 1884. Пловдив, 1884, с. 42 – 43; Регионален държавен архив в

1884/1885 ²⁸	42	14 ²⁹	3	4	1	1
-------------------------	----	------------------	---	---	---	---

Таблица 2. Процентно участие на чешките учители и другите чужденци

	Чехи	Други чужденци
1879/1880	7 %	27 %
1880/1881	25 %	50 %
1881/1882	26 %	42 %
1882/1883	25 %	42 %
1883/1884	27 %	43 %
1884/1885	22 %	35 %
Средно	24 %	40 %

От посоченото по-горе ясно се вижда, че чехите представляват най-голямата група учители чужденци. Те започват да идват в Източна Румелия главно през 1880 г., най-осезаемо е присъствието им през учебната 1882/1883 година. В края на изследвания период броят на чешките учители последователно се понижава, понеже чужденците постепенно са замествани с местни специалисти.

Сливен, фонд 93К, опис 1, а.е. 36, ф. 61–66; Втори годишен отчет на Областна девическа гимназия в Пловдив за учебната 1883/1884 година. Пловдив 1884, с. 42 – 47; Вторий годишен отчет на Областна девическа гимназия в Стара Загора за учебната 1883 – 1884 година. Пловдив, 1884, с. 3 – 10.

²⁷ Л. Лукаш, А. Шоурек, В. Добруски, Я. Херейк и Я. Мърквичка в Пловдивската мъжка гимназия, Х. Шкорпил, Т. Монин, В. Шак, Й. Ворачек и И. Кадлец в Сливенската мъжка гимназия, Ф. Сенлерова-Шоурекова, Л. Лукаш, Я. Мърквичка и К. Шкорпил в Пловдивската девическа гимназия и Й. Жир в Старозагорската девическа гимназия.

²⁸ Четвъртий годишен отчет на областна реална гимназия в Пловдив за учебната 1884 – 1885 година. Пловдив, 1885, с. 1 – 2; Регионален държавен архив в Сливен, фонд 93К, опис 1, а.е. 36, ф. 69 – 70; Третий годишен отчет на областна девическа гимназия в Пловдив за учебната 1884 – 1885 година. Пловдив, 1885, с. 10 – 15; Третий годишен отчет на областна девическа гимназия в Стара Загора за учебната 1884 – 1885 година. Пловдив, 1885, с. 7 – 10.

²⁹ А. Шоурек, Л. Лукаш, В. Добруски, К. Шкоприл и Я. Мърквичка в Пловдивската мъжка гимназия, Х. Шкорпил, Т. Монин, В. Шак, Й. Ворачек и И. Кадлец в Сливенската мъжка гимназия, Ф. Сенлерова-Шоурекова, Я. Мърквичка и Я. Херейк в Пловдивската девическа гимназия и Й. Мървик в Старозагорската девическа гимназия.

Сравнително големият брой чешки учители поставя въпроса как и защо те идват в Източна Румелия. Традиционно в Чехия се говори за славянска взаимност и за помощ на „славянския братски народ“ при създаване на новата държавност, която предхожда чешката независимост (Урбан 1957: 46). Зденек Урбан (1981: 117 – 126) обръща внимание и на значително големия и постоянен интерес на чешкото общество към събитията в България, преди всичко през 1876 – 1878 г. Според Владимир Пенчев главна роля играят контактите между българските студенти и чешките им колеги в Чехия (Пенчев 2009: 197). През 60-те и 70-те години на XIX век в чешките средни и висши училища следват голям брой български студенти, които избират да се обучават извън границите на Османската империя. Въпреки младежката си възраст след Освобождението те стават едни от главните представители на управлението в Княжество България и в Източна Румелия. Красноречив е фактът, че четиримата директори, ръководили мъжките гимназии в Пловдив и в Сливен през този период, завършват чешки висши и средни училища. (Григор Караджов³⁰ и Васил Атанасов³¹ напр. завършват в Карловия университет). Освен това директор на Девическата гимназия в Пловдив е чехкинята Франтишка Сенлерова.³²

Тези контакти обаче не са единствената причина. За много учители е важна материалната страна, т.е. невъзможността да намерят подходяща работа в Чехия, и обратно – възможността за бърза кариера в България. Напускането на родния край може да е и израз на отпор срещу Австро-Унгария. Заради своите антиавстрийски настроения някои от тях имат ограничена възможност за професионална реализация в Чехия и затова предпочитат да заминат за България (Рихлик 2008: 36 – 37). Трябва да се има предвид и авантюристичната страна на въпроса. Затова най-често идват млади, все още необвързани мъже между 20 и 25 години.

³⁰ Григор Караджов (1849 – 1888) получава средно образование в Табор, Чехия. След това следва математика в Прага. Преди 1878 г. учителства в Пловдив и в Казанлък. След Освобождението е назначен за директор на Мъжката гимназия в Пловдив, където работи до 1884 г. Участва в политическия и обществения живот на Източна Румелия.

³¹ Васил Атанасов (1855 – ?) следва в гимназиите в Храдец Кралове и Пардубице (Източна Чехия), след това учи химия в Пражкия политехнически университет. В приятелски отношения е с чехи и заедно с Лудвик Лукаш издава учебник по химия. Директор е на Сливенската мъжка гимназия от 1881 до 1885 г.

³² Повече информация – в текста.

Важно е да се отбележи, че в крайна сметка не всички желаещи да работят в Източна Румелия успяват. Запазени са няколко молби на чешки кандидати за работа като учители в Източна Румелия³³. Показателна е молбата на Вацлав Дворжак, който сред мотивите си споменава и лошата професионална реализация в Чехия и контактите с българските си състуденти: „... приех идеята, че усърдието и желанието могат да постигнат заветната ми цел там, където повечето от колегите ми същата професия намериха, затова че по-скоро тамошната ситуация познавам до известна степен от колегите българи, които са тука студенти в университета и в тяхното дружество „Седянка“ съм член, теоретично знам български език добре, в разговор до края на учебната година ще се обуча“³⁴. От четирима желаещи, чиито писма са запазени, само един става учител – Иван Кадлец³⁵. За Дирекцията на народното просвещение, която назначава преподаватели, най-вероятно е била важна личната препоръка от познати или от бивши български съученици, или от чехи, които вече работят тук.

Спомен от известния впоследствие художник Иван Мърквичка илюстрира процеса на приемане на работа в България: „Как попаднах в България? Моят колега и съученик от гимназията Лукаш работеше като преподавател по химия и физика в Пловдивската гимназия. В едно от писмата си той ми предложи да заема мястото на учител по рисуване. [...] След кратко размисляне дадох положителен отговор на Лукаш. Това беше през 1881 година. Обърнах се с молба към Груев, който тогава отговаряше за румелийското образование. Напразно чаках неговия отговор. И изведнъж пристигна телеграма от София, с която ми се съобщаваше, че съм назначен за учител по рисуване в Пловдивската гимназия“ (Мърквичка 1995: 113). Художникът споменава за поканата, която е получил през 1880 г. от Лудвик Лукаш, учител по химия в Пловдив. Запазени са документи, които свидетелстват, че директорът на просвещението е използвал Лукаш за посредник в Чехия, като е имал за цел да доведе други учители за свободните места. Един от тях е именно Мърквичка, за когото Лукаш пише на министъра следната препоръка: „И. Мърквичка мога добре

³³ Исторически архив на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София, Колекция 29 – Източна Румелия.

³⁴ Исторически архив на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Колекция 29 – Източна Румелия, л. 46 – 47.

³⁵ Ян Кадлец (? – 1885) преподава рисуване в гимназията в Сливен от 1881 до 1885 г.

да препоръчвам, понеже го познавам вече от много години. Препоръчва се като учител (преподавал вече самостоятелно) и като живописец, който може да чертае картини за вестници и книги, какъв в Румелия още няма“³⁶.

Не за всички учители, които работят в Източна Румелия, можем да намерим достатъчно информация. Но за всички знаем колко време работят тук. Според това бихме могли да ги разделим на три групи. В първата са трима чехи, които преподават само една година и всъщност само помагат. Втората група представляват седмина чешки учители, които преподават в Източна Румелия от 3 до 5 години и след това по различни причини се връщат в родината си. Последната група, и интересно – най-голямата, има осмина чешки учители, чийто активен живот минава зад катедрата на българските училища, т.е. повече от 20 години. По-късно те напълно се включват в българския обществен живот и са известни и до днес.

На първо място като най-забележителни представители на третата група ще спомена станалите известни впоследствие археолози Карел и Херменегилд Шкорпил. Въпреки че са известни преди всичко с грижите си за запазването на археологическите паметници, с откриването на столицата на Първото българско царство – Плиска, или като основатели на българската археологическа наука и музейно дело, двамата цял живот работят като преподаватели в гимназиите из цяла България и учителския си път започват именно в Източна Румелия. Херменегилд Шкорпил (1858 – 1923) пристига през 1881 г. в Пловдив, където преподава естествена история, но само след една година се премества в Сливен. По-късно сменя няколко учителски места, за да се установи накрая във Варна (Скружни 2008: 235 – 262). По-младият му брат Карел (1859 – 1944) пристига в Пловдив две години по-късно, след това работи като учител в няколко града, за да се запознае по-добре с природното и с археологическото богатство на България. Накрая двамата братя се срещат във Варна и в околността и правят най-известните си открития (Скружни 2010: 101 – 124).

Като археолог се налага също и Вацлав Добруски (1858 – 1916), който идва в Източна Румелия като възпитател в семейството на юриста Турн-Таксис, но още през 1880 г. преподава класически езици и история в Пловдивската мъжка гимназия. По-късно, през 1892 г., е назначен за директор на Националния археологически музей в София,

³⁶ Исторически архив на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Колекция 29 – Източна Румелия, л. 157 – 158.

който ръководи 18 години. Много високо е оценяван приносът му в областта на археологията и етноложките изследвания (Пенев, Петров 1988: 67 – 71).

Иван Мърквичка (1856 – 1938), който от 1881 до 1889 г. преподава рисуване в Девическата и в Мъжката гимназия в Пловдив, става известен като художник. От този период широко познати са неговите картини, изобразяващи бита и градския живот, напр. „Пазар в Пловдив“. Тук се състои първата му изложба и се раждат двамата му синове. През 1896 г. се премества в София, където е назначен за директор на новооснованото Рисувално училище. Там работи цели 25 години и преподава на редица ученици. Приеман е за един от основателите на българското изобразително изкуство (Железарова 1996: 16 – 39).

Не трябва да се забравят и имената на математиците Антонин Шоурек и Владислав Шак. Дватамата преподават математика, физика и дескриптивна геометрия. Владислав Шак (1860 – 1941) работи в мъжката гимназия в Сливен от 1882–1886 г., след това чак до 1917 г. – в Първа мъжка гимназия в София. Преподава също във Висшето училище в София и издава българо-чешки разговорник (1913). След завръщането си в Чехия през 20-те години е почетен консул на България в Чехословакия (Бечваржова 2009: 113 – 188). Антонин Шоурек (1857 – 1926) преподава в гимназията в Сливен от 1880 г., година по-късно се премества в Пловдив, където между другото се запознава с бъдещата си съпруга Франтишка Сенлерова. През 1890 г. е назначен за преподавател във Висшето училище в София, пет години по-късно става редовен професор. Автор е на редица учебници и сборници по геометрия и тригонометрия (Бечваржова 2009: 189 – 238).

Значителен е приносът на Лудвик Лукаш (1859 – 1902), който преподава химия от 1880 г. в гимназиите в Пловдив, където работи 20 години. Създава химическа лаборатория в Мъжката гимназия и участва в обществения живот на града. Пише редица статии и няколко учебника по химия. Смятан е за един от създателите на обучението по химия в средните училища и на българската химическа терминология³⁷, в която до ден днешен се използват няколко чешки термина (Вачкова, Вачков 1993: 58).

³⁷ Опити за създаване на българска химическа терминология има още преди Освобождението. През 70-те години на XIX век излиза статията на А. Рачев и Л. Павлов „Химическото наименование“ в цариградското списание „Читалище“, год. 1879, кн. 19, с. 507 – 511; год. I, кн. 17, 537 – 538 (виж Иванова 1994: 18, 55).

В историята на Областната девическа гимназия в Пловдив е вписана първата ѝ директорка Франтишка Сенлерова-Шоурекова (1844 – 1916), която я ръководи от 1881 до 1884 г. Към професията на учител не се връща след раждането на дъщеря си, а работи като преводачка и издателка. При възможност се отдава и на публицистиката, най-често сътрудничи на списание „Мисъл“ (Бечваржова 2010: 56 – 64).

Освен тези личности в Източна Румелия работят и други десет чешки учители, чиито имена не са толкова познати или са изцяло забравени. Именно те обаче са неизменни участници в „културната окупация“ и имат голям принос за развитието на учебното дело през 80-те и 90-те години на XIX век. Поради ограничения обем на доклада ще спомена само имената им с основните биографични данни на онези, за които разполагаме с информация: Ян Херейк, Ян Кадлец (? – 1885), Йозеф Круиз, Теодор Монин (1858 – 1893), Йозеф Мървик, Ф. Перец (? – 1888), Йохана Турн-Таксис (1830 – 1914), Йозеф Ворачек (1857 – 1900), Ян Вагнер (1856 – 1905) и Йозеф Жир.

Приносът на работата на чешките учители може да бъде открит в няколко области. Те преподават, най-често математика и физика, а също история, естествена история, география, рисуване и други. Важно е да се отбележи, че чехите запълват свободните места, които без тях биха останали свободни. Ако е бил назначен някой друг, вероятно той не би имал необходимата квалификация, защото през това време се е чувствала остра нужда от образовани хора сред българите. Преди всичко на чешките учители е възложено да поддържат кабинетите по съответните предмети. Също така въвеждат годишните отчети, от които най-вече се черпи информация. Не е известно дали това е заслуга на чешките учители, или на българските директори, които се вдъхновяват по време на следването си в Чехия³⁸. Чешките учители принадлежат към най-добре платените работници в гимназиите³⁹ и от това може да се направи изводът, че подобаващо е оценен техният принос за развитието на училищата.

Петима чешки учители са автори на учебници, които по онова време са дефицитни. Между тях са братята Шкорпил, Владислав Шак, Лудвик Лукаш, но най-плодотворният автор е математикът Антонин Шоурек, който издава учебници и сборници по тригонометрия и гео-

³⁸ В годишните отчети са публикувани освен статистически данни и актуална информация и научни доклади на учители на съответната гимназия, където активни дейци са били и чехи.

³⁹ Регионален държавен архив – Пловдив, фонд 61К, а.е. 10.

метрия. Те са използвани няколко десетилетия⁴⁰. Със своята дейност чехите взимат участие в основаването на научни специалности, които дотогава не съществуват в България.

Чешките учители участват и в обществения живот в Пловдив и в Сливен. Преподавателите в гимназиите през този период, разбира се, са уважавани граждани, без които не минават никакви обществени и културни събития. За това свидетелства споменът на Владислав Шак: „Запознах се отпосле и със сливенските граждани и техните семейства. Всички живееха патриархално. [...] Нас, чешките учители, обичаха. Никоя сватба не мина без нас“ (Шак 1934: 96). Участват също в живота на сдруженията, които се основават тогава. Публикуват в български вестници и списания. Борят се за запазване на археологическите паметници. Накратко казано, всички, които работят цял живот в България, се включат в обществената дейност. При това те принадлежат към най-образованата обществена прослойка (Земан 2012).

Въз основа на фактите и данните, събрани в настоящото изследване, мога да заключа, че чешките учители имат голямо влияние върху учебното дело в Източна Румелия. Не само поради засиленото си присъствие, но и поради това, че участват в обществения живот на следосвобожденска България.

ЛИТЕРАТУРА

- Бечваржова 2009:** Večvářová, M. *České kořeny bulharské matematiky*. Praha, 2009.
- Бечваржова 2010:** Večvářová, M. *Františka Senlerova-Šourekova (1844 – 1919) // Славянски диалози VII*, Пловдив 2010, с. 56 – 64.
- Ванков 1905:** Ванков, И. *Из архивите на Министерство на народната просвета*. София, 1905.
- Вачкова, Вачков 1993:** Вачкова, К., Вачков, К. *Лудвик Лукаш и чешкото влияние върху българската химическа терминология // Научни трудове. Филология, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*, 1993.
- Железарова 1996:** Железарова, Р. *Чешките художници в България от края на XIX и началото на XX век // Тодоров, В. Чехи в България – История и типология на една цивилизаторска роля II*. София, 1996, 16 – 39.
- Земан 2012:** Zeman, P. *Působení českých učitelů ve Východní Rumelii*. Magisterská diplomová práce. Brno, 2012.

⁴⁰ Виж пълен списък на учебниците му в Бечваржова 2009: 357 – 368.

- История на образованието 1982:** *История на образованието и педагогическата мисъл в България II*. София, 1982.
- Иванова 1994:** Иванова, Д. *Българският периодичен печат и градивните книжовноезикови процеси през Възраждането*. Пловдив, 1994.
- Мърквичка 1995:** Мърквичка, И. Как пристигнах в България // *Пламък*, 1995, ч. 5 – 6, 111 – 119.
- Пенев, Петров 1988:** Пенев, А., П. Петров. *Чужденци – просветни дейци в България*. София, 1988.
- Пенчев 2009:** Пенчев, Вл. За чешката инвазия в България след Освобождението. // *Чехи в България. Ролята на чешкото присъствие в българското национално възраждане*. София, 2009, 193 – 200.
- Рихлик 2008:** Rychlík, Jan. Český faktor v boji mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem o získání vlivu v Bulharsku po osvobození. // *Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození*. Praha, 2008, 32 – 39.
- Симеонов 1977:** Симеонов, С. Учебни заведения в Източна Румелия. // *Известия на държавните архиви*. София, 1977, 81 – 101.
- Скружни 2008:** Skružný, L. Profesoři Hermenegild a Karel Škorpilové působící v Bulharsku (1. část). // *Theatrum historiae 3*, Pardubice, 2008, 235 – 262.
- Скружни 2010:** Skružný, L. Profesoři Hermenegild a Karel Škorpilové působící v Bulharsku (2. část). // *Theatrum historiae 3*. Pardubice, 2010, 101 – 124.
- Стателова 1983:** Стателова, Ел. *Източна Румелия (1879 – 1885). Икономика, политика, култура*. София: Изд. на Отечествения фронт, 1983.
- Урбан 1957:** Urban, Z. *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*. Praha, 1957.
- Урбан 1981:** Урбан, З. *Чехи в България*. София, 1981.
- Шак 1934:** Шак, В. *В подножието на Бармук*. // Юбилеен сборник на сливенската мъжка гимназия „Добри Чинтулов“ по случай 55-годишнината от основаването ѝ. София, 1934, 96 – 97.
- Юбилеен алманах 1929:** *Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868 – 1928*. Sofie, 1929.